

Євгенія Рушак,
*студентка IV курсу спеціалізації
«Теорія музики» комунального закладу
«Ужгородський музичний фаховий
коледж імені Д. Є. Задора»
Закарпатської обласної ради
(науковий керівник — Віра Василівна
Мадяр-Новак, кандидатка
мистецтвознавства, викладачка-
методистка)*

ДЕЯКИ «СЕКРЕТИ» ВИГОТОВЛЕННЯ ТРЕМБІТИ МАЙСТРОМ МИХАЙЛОМ РУЩАКОМ (СМТ. МІЖГІР'Я ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Трембіта – один із унікальних сигнальних аерофонів архаїчного походження, який зустрічається в Карпатах. У важкодоступних гірських місцевостях за допомогою цього інструменту передавали важливу інформацію на відстані до 10 км. Трембіта стала незмінною супутницею вівчарського життя, а відтак перетворилася на музичну емблему карпатських гір.

На території Закарпаття поширені як гуцульські, так і бойківські трембіти. Гуцульські – тонші, облетені корою берези і тембрально різкі, виразні. Бойківські – зовні товстіші, обв'язані корінням ялиці, а за звучанням значно м'якші, бо «стілки» інструменту – товстіші. В смт Міжгір'я (Волове) поширеною була бойківська трембіта.

Мій рідний дідусь, Михайло Іванович Рушак (1949–2014) вівчарив, трембітував і був одним із небагатьох майстрів, що виготовляли трембіти в селі Волове (нині смт. Міжгір'я). Народився 23 березня 1949 року у Воловому. Його батько – Іван, був військовим, а мати – Василина, займалась домашнім господарством. Родина жила на околиці села у жовтому дерев'яному будинку.

Дід Михайло любив згадувати, як із семи років допомагав випасати овець на полонинах, а у 12 років вже оволодів грою на трембіті та подавав сигнали. Традиції виготовлення цього інструменту перейняв від старого місцевого вівчаря, свого «шовгора» (чоловіка сестри) Василя Тайстри, «який весь час тесав трембіти. Я довго придивлявся, а в 14 років сам спробував зробити свій перший інструмент» [2]. .

За своє життя М. Рушак виготовив понад 30 трембіт, які переважно дарував вівчарям. Лише одну продав за 50 доларів, а одну подарував народному депутату України, мукачівцю Віктору Балозі, що у 1990-х роках викликало посилений інтерес преси. Збереглися опубліковані інтерв'ю, на підставі яких цікаво проаналізувати та систематизувати окремі «секрети» виготовлення трембіти, якими володів знаний у Міжгір'ї майстер.

Як розповідав Михайло Рушак, трембіти майстрували виключно весною, коли деревина була м'якою і серцевина стовбура легко видалялася. Саме в цей час робилося багато народних дерев'яних духових інструментів: сопілка, пищалка, дводенцівка, в тому числі й трембіта.

Важливу роль у процесі виготовлення інструменту відігравав вибір матеріалу. За традицією, поширеною у Воловому, трембіти виготовляли виключно зі смереки (а не сосни, чи іншого дерева: «бо сосна дуже смолиста, а ялиця – хрупка»). При цьому враховувалися два важливих фактори: 1) вік смереки (вона мала мати понад 120 років, в поперечному розрізі містити не менше 120 кілець і сягати висоти близько 15 метрів); 2) трембіту робили з дерева-гromовиці (усі свої тридцять трембіт Михайло Рушак виготовляв виключно із гromовиці – смереки, вдареної блискавкою. Така трембіта, за словами майстра, найліпше грає» [2]. І це не лише тому, що вона «промовляла Божим голосом і відганяла злих духів», але й тому що «лише блискавка здатна так рівно й правильно «розчачхнути» стовбур. Тільки таке дерево давало ідеальний звук» [2]. Окрім того, смерека-гromовиця мала бути сухою: за тривалий період добре висушитися під впливом сонця та вітрів.

Віднайти таку смереку було нелегко. Дідусь розповідав, що «майстри тижнями блукали лісами в пошуках сухої гromовиці». Треба було знати, де її шукати. Зазвичай у місцях, де росли смереки поблизу скель чи на самій скелі.

Сам процес виготовлення інструменту передбачав проходження кількох послідовних етапів роботи.

На першому етапі – підготовлене дерево умовно поділяли на чотири рівновеликих відрізки (близько трьох з половиною метрів). Трембіту робили з «єдної із четвертин» – другої четвертини у верхній частині смереки. Лише цю четвертину обтесували.

На другому етапі деревину необхідно було обережно розколоти та вийняти серцевину. Майстер «мав загнати лезо топірця в деревину так, щоб, натиснувши, «розчахнути» її навпіл. «Розчахнути» заготовку необхідно було вручну вздовж стовбура (якщо дерево розколослося на нерівні частини, то зробити інструмент не вдавалося: у такому випадку слід було розпочинати усе з початку)». Отож поділ інструменту навпіл був дуже відповідальним моментом і важливою складовою з виготовлення трембіти. Заганяти лезо можна було тільки на 10–15 сантиметрів і цю частину потім обов'язково треба було зрізати, бо через неї інструмент переставав звучати. Далі строго вимірювали довжину 3 метри 20 см (або як дідусь говорив, «3 метри і 20 центів»)). Така довжина забезпечувала традиційний стрій трембіти – «Соль». Отримавши дві рівні половинки, бралися за різці та ножі різної конфігурації, за допомогою яких видовбували серцевину заготовки, залишаючи лише оболонку. Знімали близько 6–8 кілограмів деревини. Якщо до видовбування майбутній інструмент важив в середньому близько 8–10 кілограмів, то в кінцевому варіанті – до півтора кілограма. Вишкрібати серцевинку слід було обережно, не пошкоджуючи краї.

Третій етап. Дві половини трембіти сполучалися між собою за допомогою металевої пластини чи дроту, а в минулому – коріння ялиці. З'єднання (так звані «замки») робилося на відстані 10–15 см – без рукавиць і в ручну. За словами майстра, «але то страшно руки пірве, бо щоб затягати проволочку, треба мати силу. В рукавицях так [як треба] не виходить». [2]. З'єднання двох половинок трембіти перетворювалося на кропіткий і важкий процес.

На завершальному етапі витесувався дерев'яний мундштук з явора, який приєднувався до інструменту. Чому мундштук був дерев'яним? Щоби на інструменті можна було грати у люті морози і губи не пошкоджувалися (не примерзали до інструменту). А чому з явора? Бо це дерево мало солодкуватий присмак і на інструменті було приємно грати.

Готова трембіта вимочувалася у холодному гірському потоці не менше двох діб, щоби забезпечити звучання інструменту. Розмочене дерево розбухало і перекивало всі щілини та тріщини. Якість інструменту перевірялася кружкою води, яку заливали в середину і дивилися, чи не витікає зі щілин вода. Якщо трембіта мала бодай малу дірку, то вона вже не звучала («не мала голосу»).

В останні роки життя дідусь не часто майстрував трембіти, бо на початку XXI століття за його словами «вже нема кому на них трембітати. Уже лише поодинокі вівчарі беруть з собою в гори трембіту. Ці музичні інструменти в наш час частіше купують як сувеніри у подарунок» [2]. У зв'язку з цим надзвичайно важливо, на мій погляд, зафіксувати окремі важливі деталі їх виготовлення.

Коли я була маленькою дівчинкою пробувала грати на трембіти, за що мене дідусь сварив, бо казав що виконання на цьому інструменті – це суто чоловіча справа, не для розваг і не для дівчаток. Та все ж попри заборону я досить якісно видобувала окремі звуки, наслідуючи почуте. А згодом крізь роки пронесла інтерес до цього народного інструменту, до національної культури та до наших вітчизняних традицій. Безпосередньо з трембітою пов'язалася пам'ять про улюбленого дідуса – відомого майстра з виготовлення трембіти в смт Міжгір'я (Волове), чим власне й продиктоване звернення до цієї теми.

Список використаних джерел

1. Матеріали архіву родини Рушчак. – *На правах рукопису*.
2. *Русин Сніжана*. Михайло Рушчак змайстрував трембіту для Віктора Балого // «Газета по-українськи» від 8 серпня 2007. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/11809-Mykhailo-Rushchak-zmaistruvav-trembitu-dlia-Viktora-Balohy>